

ШТА МУЗИЧКА ПЕДАГОГИЈА НЕ ЗНА О НАСТАВИ НОТНОГ ПЕВАЊА/ТЕОРИЈЕ МУЗИКЕ У СРПСКИМ ПРАВОСЛАВНИМ БОГОСЛОВСКИМ ШКОЛАМА¹

Биљана Љ. Мандић

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, Србија

biljana.mandic@filum.kg.ac.rs

DOI: 10.5937/PFSU25011M

Сажетак

У циљу сагледавања развоја музичко-педагошког система, у сегменту који се односи на музичку едукацију српског православног свештенства, анализирани су наставни програми пет српских православних богословија, у Београду/Сремским Карловцима, Призрену, Сарајеву, Цетињу и Битољу. Циљ рада усмерен је ка указивању на положај и улогу предмета Теорија музике/Нотно певање у музичком образовању српског православног свештенства на ширим српским просторима у периоду између два светска рата. Методом компаративне анализе утврђиване су истоветности, сличности и разлике у основним структурално-садржинским елементима наставних процеса предмета Нотно певање/Теорија музике, а који су се одвијали под окриљем споменутих богословија до почетка Другог светског рата. Анализом је утврђено, да су богословске школе биле места, где су се стицала музичка знања еквивалентна, у сегменту општег музичког образовања, наставном градиву тадашњих учитељских школа. Програмска концепција наставног градива, укореењена још пре Другог светског рата, корелирала је са наставом солфеђа и теоријом музике у данашњим школама за основно музичко образовање и, делом, са наставним градивом средњих музичких школа, потврђујући, да су богословске школе, и у сегменту опште музичке едукације, биле усмерене ка савременим образовним тенденцијама. Настава различитих музичких предмета, позиционираних у наставним курикулумима богословских школа, утицала је на развој и заснивање шире српске музичке педагогије, што је од изузетног значаја за разумевање српске духовности и развоја интегралног српског музичког школства у периоду до почетка Другог светског рата.

Кључне речи: нотно певање, теорија музике, музичка култура, српске православне богословије, Други светски рат

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-137/2025-03/ 200198).

Увод

У оквиру средњошколског образовног система Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевине Југославије, посебно место у српској педагогији припада богословским школама, средњим стручним школама у којима се школовао будући свештенички кадар. Поред црквеног певања, временом се у богословске школе позиционирају и други музички предмети, нотно певање (упор. Мандић, 2024а: 11), под чијом је одредницом, све до краја 19. века, подразумевано и хорско („армонијско”, „нотално”) певање, да би се касније, у периоду између два светска рата, током изградње школског система (уп. Милановић, 2012; Васић & Пено, 2016), јасно раздвојила настава нотног певања/теорије музике, хорског певања и инструменталне музике. Блок музичких предмета није формиран у међуратном периоду, већ се ове тенденције појављују знатно раније (уп. Мандић, 2023: 719). Праћењем развоја тог блока, приказује се целокупан међуратни школски ‘слив’, као својеврсна специфична музичко-педагошка подлога, која је имала своје идентитетске особености за сваку, појединачно обрађену српску православну богословију. Поменути приступ био је неопходан у циљу сагледавања музичко-педагошког система, који је инкорпориран у темеље српског школства и на коме је шире заснована српска музичка педагогија, а о чијим се пројављеним музичко-педагошким тенденцијама с почетка 20. века недовољно зна.

Осврт на наставне курикулуме

Новоформирана заједничка држава Срба, Хрвата и Словенаца, после низа деченија живота под диверсифицираним историјским, образовним и културним условима, обухватила је скоро све делове некадашње Пећке патријаршије у којима су живели Срби и омогућила „уједињење свих до тада раскомаданих делова Српске православне цркве у једну целину” (Слијепчевић, 2002: 3). Међутим, процес фузије био је неопходан и у свим другим видовима просветно-културних делатности. Три јужнословенска народа у ареал нове државе донела су различите школске системе, који су, у контексту дивергентних друштвено-историјских прилика, стављени у службу новог државног устројства. Идентичне прилике евидентирани су у богословским школама, које су, пре уједињења, егзистирале у различитим државама и под различитим законским и просветним уређењима. Формирањем нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, све српске православне богословије, нашле су се по први пут, под окриљем Српске православне цркве и Министарства вера, па је било неопходно унификовати образовни систем, прописати законске нормативе, различите правилнике, позиционирати циљеве и задатке наставе, облике и методе рада, дефинисати уџбеничку литературу, форматирати концепт наставних садржаја, сугерисати наставна средства и друге видове васпитног и образовног рада, који, без обзира на значајан број компатибилних елемената, пре уједињења нису били исти на свим подручјима.

Министар вера др Миливоје Јовановић промовисао је 12. новембра 1921. године Правилник о српским богословијама у Краљевини СХС (*Службене новине*,

1922: 1), у коме је, највећи седмични фонд часова додељен предмету Нотно и црквено певање са правилом (слика 1).

26.	Антропологија с хигијеном и домаћи лекарици . . .								
27.	Космографија с наскалјом			4	4	4	4	4	4
28.	Нотно и црквено певање с правилом								20
Свега часова недељно . . .		30	31	33	33	35			

Министар Вера,
Д-р Милковије Јовановић, с. р.

Слика 1. Нотно и црквено певање са правилом – Наставни план (1921).

Након шест година, Министарство вера је приступило школској реформи, када су 1. јула 1927. године извршене мање измене у наставном плану, а првенствено су се односиле на дужину школовања, које је са пет, повећано на шест година. Нови наставни план званично је објављен у *Службеним новинама*, 8. августа 1928. године, у оквиру Правилника о српским православним богословијама у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (*Службене новине*, 1928: 3). Наставним курикулумом је тада, раздвојена настава црквеног певања са правилом од наставе нотног певања и креирани су посебни, нови предмети Теорија музике и Хорско певање (слика 2.).

25	Теорија музике	2	2	-	-	-	-	4
26	Црквено певање са правилом . . .	2	2	3	3	3	2	15
27	Хорско певање	1	1	1	1	1	1	6
28	Администрација	-	-	-	-	-	-	1
29	Гимнастика	1	1	1	1	1	1	6
Свега часова недељно . . .		32	32	29	31	32	32	

Из канц. Мин. Вера, В.Бр. 9765. 11. јула 1928. г., Београд

Министар Вера,
М. Симоновић, с. р.

Слика 2. Теорија музике, црквено певање са правилом и хорско певање – Наставни план (1928).

Након неколико година (1930), извршене су мање измене у наставном плану, када је број наставних предмета са 29 смањен на 27, уз корекцију седмичног часовног оптерећења за поједине предмете (*Устав СПЦ*, 1931: 201). Те 1930. године, у потпуности је интегрисан наставни програм и конципиран јединствени Наставни план и програм за Српске православне богословије (Наставни план и програм, 1930: 3), а у школски курикулум је позициониран нов предмет са троструком наставном структуром, Теорија музике са хорским певањем и инструменталном музиком (слика 3, како наводи Мандић, 2023: 725).

25	Теорија музике са хорским певањем и инструменталном музиком . . .	2	2	1	1	1	1	8
26	Црквено певање са правилом . . .	4	2	2	3	2	2	15
27	Гимнастика	1	1	1	1	1		5
Свега часова недељно:		32	33	33	33	33	33	197

Слика 3. Теорија музике са хорским певањем и инструменталном музиком – Наставни план (1930).

Значајно је указати на то, да су пре ступања у богословију сви кандидати полагали пријемни испит, на коме се проверавао музички слух, осећај за ритам и физичка способност пријављеног кандидата за певање и свирање. „Немузикални и неспособни кандидати” нису могли бити примљени у богословију (Правилник, 1928: 18).

Наставни програми Београдске богословије²

Пре креирања јединственог наставног програма 1930. године, одвијале су се динамичне педагошке делатности у свим богословским школама. Педагошко становиште, да су музички предмети, теорија музике, нотно и хорско певање, основа за стицање нових и целовитих музичких (са)знања, потврђено је чињеницом, да је по обнављању рада Београдске богословије руковођење богословским хором преузео Коста Манојловић, а наставу нотног певања професор музике Душан Котур. Настава нотног и хорског певања била је поверена руском емигранту, протојереју Борису Георгијевичу Волобујеву (1890–1980) по његовом доласку у богословију школске 1920/21. године (уп. Мандић & Перковић, 2015: 255–256; Арсењев, 2016: 129–174).

Највеће часовно оптерећење (слика 1) имао је предмет Нотно и црквено певање са правилом (1921), који се предавао четири часа недељно у свих пет разреда. Но, неопходно је указати на то, да су под називом Нотно и црквено певање с правилом била интегрисана два предмета – Црквено певање са правилом и Нотно певање (солфеђо), уз назнаку да се под предметном одредницом Нотно певање подразумевала реализација наставних садржаја из више наставних дисциплина, преваходно теорије музике, али и комбиноване наставе нотног и хорског певања. Пажњу свакако заокупља утврђивање тога, да ли је, и у ком обиму настављен педагошки континуитет који је пре Првог светског рата у Београдској богословији успоставио Стеван Стојановић Мокрањац. На основу достављених годишњих извештаја о раду богословије и опсервиране архивске документације (АЈ-69-18-41; АЈ-69-33-56), нису пронађени наставни програми по којима је предметни наставник Борис Волобујев реализовао наставу теорије музике, односно нотног певања. С обзиром на то, а у циљу сагледавања развоја наставних курикулума у Српским православним богословијама, осврнућемо се на последњи наставни програм за предмет Нотно певање у деветоразредној београдској богословији, креиран од стране Стевана Стојановића Мокрањца (табела 1).

² У настојањима да се разреши проблем са школском зградом Београдске богословије, при Министарству вера је, у јулу 1920. године, формирана комисија чији је задатак био да отпутује у Сремске Карловце и поднесе извештај о могућности, да се Богословија Светог Саве из Београда премести у Сремске Карловце (Извештај, 1928: 3). На основу позитивног извештаја комисије, Министарство вера је Његовом Величанству краљу Александру поднело на потпис указ о премештању београдске Богословије Светог Саве у Сремске Карловце. Тако је, на основу Краљевог Указа (В. бр. 8.322) од 15.09.1920. године, наложено да се Богословија Светог Саве из Београда премести у Сремске Карловце и да најдаље до 10. октобра 1920. године, започне богословско-педагошку делатност (АЈ-69-19-42).

Табела 1. Наставни програм за предмет Нотно певање у деветоразредној београдској богословији (Извештај, 1911: 90).

I разред	Елементарна теорија музике. О звуку. Нотна трајања и подела трајања. Паузе. Кључеви. Степени и полустепени. О такту. Лествица. Интервали. 2) Практична вежбања (Солфеђо). Певање лаких вежби у Це-дуру „узимајући поступно један ступањ за другим, све до октаве. Вежбање на интервалима: секунди, терци, кварта, квинти и сексти у истом (Це-дур) тонском роду”.
II разред	Елементарна теорија. Знаци за алтерације. Одређивање тежих интервала. Дур и мол. Квинтни круг (тонски родови). 2) Практична вежбања (Солфеђо). Певање тежих вежби у Це-дуру за један и два гласа. Мол. Вежбања у а-молу; Ге-дуру; е-молу; Де-дуру; ха-молу; А-дуру; еф-молу; Еф-дуру; де-молу; Бе-дуру и ге-молу. Вежбања на вокалима: у, о, а, е, и.
III разред	Елементарна теорија. О акценту. Синкопе. Мелизми. Динамика. Темпо. 2) Практична вежбања (Солфеђо). Вежбања за један и два гласа у тежим тонским родовима по уџбеницима Н. М. Ладухина и М. Коваљевског (издање П. Јургенсона-Москва). Читање с листа (прима виста) „двогласних и трогласних народних песама у хармонизацији наших најистакнутијих музичара: К. Станковића, Ст. Мокрањца, Јосифа Маринковића и других”. Вежбање на вокалима као у другом разреду. Вежбање на слоговима.
IV разред	Осмогласник Ст. Ст. Мокрањца I, II и III глас.

Приказани наставни програм креиран у предвечерје Првог светског рата, представљао је најмериторнији елемент тадашњих педагошких постигнућа. Но, почетак Првог светског рата, и Мокрањчева смрт (1914), изменили су креиране токове развоја музичке педагогије у тадашњој Београдској богословији. Борис Волобујев, који је дошао на Мокрањчево место, није могао да перципира српску национално-педагошку делатност Стевана Стојановића Мокрањца, али су му искуства, стечена на Царској кијевској духовној академији, и евидентна музичка даровитост, омогућили солидна музичка знања. О његовим компетенцијама и таленту сведочио је ректор богословије др Никола Круљ, у Извештају достављеном Министарству вера 1923. године: „Предавао је општу историју, нотну и хорско певање. Предавања су му жива и добра” (АЈ-69-18-41).

Иако се у архивској документацији, депонованој у Архиву Југославије не могу пронаћи подаци који пружају увид у опсег и дубину савладаваних наставних садржаја из теорије музике/нотног певања, може се претпоставити, да су наставни програми кореспондирани са реализованим наставним програмима других богословија. Чињеница, да су за реализацију наставног градива у Богословији Светог Саве, коришћени уџбеници *Основи музичке уметности* (први и други део) и *Наука о хармонији* др Милоја Милојевића, те да су практична вежбања реализована по предавању предметног наставника (Извештај, 1940: 30), потврђује поменуто.

Наставни програми Призренске богословије³

Од 1921. године настава нотног певања у Призренској богословији поверена је Стевану Гушчину (1888–1970) руском емигранту, за кога се у опсервираној архивској документацији наводи, да је музичко образовање стекао на Кијевском конзерваторијуму, са завршеним Одсеком теорије музике и композиције (1909) и Педагошким институтом (АЈ-69-22-45; уп. Мандић, 2023: 723). Двоструке компетенције свакако су допринеле томе, да Гушчинова концепција наставног програма за први разред обухвати стицање основних знања из теорије музике и музичке писмености (извештај на крају школске 1925/26. године): „О музици. Звук. Тон. Музички тон. О човековом гласу и његовој подели. Болести грла. Мутирање. Говор и певање. Човеково тело и глас. О лепим гласовима и разлици међу гласовима. Ритмика. Динамика. Мелодика. О дужини и краткоћи тона. Тачка поред ноте. Место и назив нота. Ноте на линији, изнад и испод линија. Вежбање у писању нота. Знаци за повисилице, снизиллице и разрешилице. Прима, секунда, терца итд. Писање и певање интервала. Скала диопазонска дур-мол скала” (АЈ-69-23-46).

Стиче се утисак да је предметни наставник увидео, да је креирани наставни концепт за предмет Теорија музике у првом разреду, недовољан за формирање целовитих музичких (са)знања, па је наставно градиво (1928/29.) проширио на други и трећи разред (уп. Мандић, 2023: 723). Полазишна концепција представљала је упориште за каснију помоћ при анализи, разумевању и интонирању нотног текста литургијских, празничних и других песама, а која се одвијала у оквиру наставног градива нотног певања у вишим разредима. Гушчинов педагошки приступ, био је базиран на интегрисању знања из блока музичких предмета, чиме је вршена конкретизација наставног плана кроз креирани обим (екстензитет) чињеница, приступима генерализацији и различитим активностима које су омогућавале, да се допринесе интензивном савладавању наставног програма, уз стицање интегралних знања и квалитативног развоја музичких способности.

Увид у наставне курикулуме Сарајевске богословије⁴

На основу доступних извора Архива Југославије утврђено је, да су до 1930. у Сарајевској богословији креирана два оперативна програма од стране предметног наставника Богдана Кнежевића (табела 2). Наставни процес темељен је на настав-

³ Трогодишња богословија у Призрену започела је са радом 1. октобра 1871. године, захваљујући великом залагању призренца Симе Андрејевића Игуманова. Од 1890. до 1915. године, радила је под називом Богословско-учитељска школа. Након обнављања рада 1919. године, као и остале српске православне богословије, добила је петоразредно уређење.

⁴ Захваљујући залагањима митрополита Саве Косановића, 30. октобра 1882. године у Сарајеву је, у приватној кући отворена богословија. Након две године рада, у мају 1884. године, богословија је пресељена у Рељево, јер сарајевска црквена општина није уступила земљиште за подизање зграде богословије у центру Сарајева (Папић, 1978: 170). Богословија је, готово до завршетка Првог светског рата, радила у Рељеву, да би 1917. године била премештена у Сарајево, у зграду Црквене општине код Саборне цркве (Пузовић, 2012: 179).

ним садржајима званичног уџбеника др Милоја Милојевића *Основи музичке уметности*.

Табела 2. Наставни програм за предмете Нотно пјевање у Сарајевској богословији школске 1925/26. и 1928/29. године (АЈ-69-27-50).⁵

1925/26.	1928/29.
I разред: Елементи музике, познавање нота; музички алфабет; писање нота; трајање нота; ритам; повисилице и снизиллице; интервали и практична вјежбања интервала.	I разред: Теорија музике. Шта све опажамо чулом слуха. О тону, ритму, мелодији. Облик нота. Имена разних нота. Основна јединица за бројање. Дужина трајања нота. Паузе. О такту. Знак за одређивање врсте такта и бројање. Врсте тактова, парни и непарни. Тактирање. О продужењу трајања нота и пауза. Линијски систем. Имена тонова. Кључ, врсте кључева. Помоћни линијски систем. Љествица, ступањ, степен, интервал. Трихорд. Дијатонска и хроматска скала, дур и мол. Практичне вјежбе.
II разред: Скале дијатонске са повисилицама (Це, Ге, Де, А, Е, Ха, Фис и Цис-дур); скале дијатонске са снизиллицама (Еф, Бе, Ес, Ас, Дес, Гес, Цес-дур); Настављено практично вјежбање интервала.	II разред: Нотно пјевање (један час седмично). Вјежбе из вокализације. Постављање гласа, економисање даха код пјевача. Вјежбе као у првом разреду.
	Нотно пјевање (III разред, два часа). Талијански и њемачки називи тонова. Врсте човјечјих гласова. Тремоло. А-дур, фис-мол, Ес-дур, це-мол, Е-дур, цис-мол; Ас-дур, еф-мол. Пјевање – практичне вјежбе.
	Нотно пјевање (IV разред, два часа). Ха-дур – гис-мол, Дес-дур – бе-мол; заједничко вјежбање са III и IV разредом појединих дијелова <i>Литургије</i> савладаних прошле године.
	Нотно пјевање (V разред, 1 час седмично). Теорија музике: темпо, обиљежавање промјена темпа, динамички знаци.

Приложена табела указује на то, да се наставни процес базирао на настави у оквиру које су превасходно доминирали наставни садржаји из основа музичке теорија, уз усвајање основа музичке писмености. Из приложеног програма стиче се утисак, да су након теоријских тумачења, вршена практична вежбања (реална претпоставка је да су вршена вежбања из области ритма и мелодике). Међутим, приложени наставни концепт указује и на то, да се након теоријских тумачења

⁵ Наведена је оригинална ортографија, а изузетак је направљен у делу који се односи на именовање лествица.

приступало интонирању лествице(а) и интервала, па је методички приступ кореспондира са лествичном интервалском интонацијом (тонална) (уп. Васиљевић, 2006: 31), а званичну уџбеничку литературу представљала је књига *Основи музичке уметности* др Милоја Милојевића.

Настава теорије музике и нотног пјевања у Цетињској богословији⁶

У Цетињској богословији први наставник нотног пјевања био је Јован Милошевић, који је као „свршени студент музике, Одељења за дириговање и композицију на Државном конзерваторију у Прагу” (АЈ-69-33-56), педагошку делатност започео 1922. године. Оперативни програм, достављен на крају школске 1923/24. године, једини је писани документ који сведочи о програмским садржајима предмета Теорија музике и Нотно пјевање у Цетињској богословији (табела 3).

Табела 3. Наставни програм за предмете Теорија музике и Нотно пјевање наставника Јована Милошевића школске 1923/24. године (АЈ-69-35-58).

I Разред	<p>Теорија музике: О умјетности; врсте умјетности; о разноврсним умјетничким средствима за изражавање осјећања; о музичкој умјетности; о ритму; о ноти; врсте кључева; имена разних нота; о повисилицама и снизилицама; о трајању нота; о паузама; о такту; о потпуном и непотпуном такту; о продужавању ноте помоћу тачке.</p> <p>Нотно пјевање: Пјевање разних интервала и <i>ијесмица једногласно и двојгласно</i>.</p>
II, III, IV разред	<p>Теорија музике: О интервалима; о обртајима интервала; о скали; о основној скали; о тоници, доминанти и субдоминанти; све љествице са повисилицама и снизилицама; разлика између дурске и молске љествице; о дисонантним интервалима; шта се добија обртајем чистих, великих, малих прекомјерних и умањених интервала; шта је темпо; обиљежавање промјена у темпу; о динамици; сва динамичка средства којима се служимо; солмизација; артикулација; изговор самогласника; подјела гласова (мушки, женски).</p> <p>Нотно пјевање: Пјевање разних интервала; пјевање свих дурских скала; пјевање <i>с’</i> листа по Милојевићу; пјевање двојгласно и тројгласно разних љествица.⁷</p>

За савладавање наставног градива из предмета Теорија музике и Нотно пјевање у I, II, III и IV разреду, у употреби је био уџбеник *Основи музичке уметности* др Милоја Милојевића. У Цетињској богословији се након теоријских тумачења, такође приступало практичним вежбањима, интонирању интервала и лествица, а

⁶ На Цетињу је 1863. године отворена прва средња стручна школа у Црној Гори под називом Привремена богословија. Цетињска богословија отворена је 18. септембра 1869. године, а са радом је престала 1876. године. Након једанаест година паузе, у периоду од 1887. до 1916. године, радила је као Богословско-учитељска школа. По завршетку Првог светског рата, богословско-педагошка делатност успостављена је 121. године.

⁷ Наведена је оригинална ортографија.

инструктивни примери, једногласне и двогласне песама, чинили су основ наставе хорског певања.

Наставни курикулуми Битољске богословије⁸

Наставу теорије музике/нотног певања у Битољској богословији реализовали су бивши Мокрањчеви ученици, протођакон Бранко Ристановић и Мирко Павловић (уп. Мандић, 2024б: 581). Насупрот наставним програмима других богословија, флуентност у презентовању програмских садржаја, темељена је на Мокрањчевом наставном програму из 1911. године, иако се, као званична уџбеничка литература наводи књига *Основи музичке уметносћи* др Милоја Милојевића (АЈ-69-31-54). У временском интервалу од 1923. године до 1927. године (табеле 4 и 5), наставни концепт у Битољској богословији је, као и у свим другим богословијама на територији Краљевине СХС, подразумевао комбиновану наставу теорије музике и нотног певања.

Табела 4. Савладано наставно градиво из предмета Нотно певање (АЈ-69-31-54).

1923. година	<p>Нотно певање: Елементарна теорија музике (о звуку; ноте и нотна трајања; паузе; кључеви; степени и полустепени; о такту; лествица и интервали).</p> <p>Практична вежбања (солфеђо). Интониране су лакше вежбе у Це-дуру. Вежбање на интервалима: секунди, терци, кварта, квинти и сексти у Це-дуру.</p> <p>Знаци алтерације. Конструисање интервала; дур и мол; квинтни круг (тонски родови); вежбање: тежа вежбања у Це-дуру за један и два гласа. Мол. Вежбања у: а-молу, Це-дуру, е-молу, ха-молу, еф-молу, Е-дуру, де-молу и Бе-дуру. Вежбање на вокалима: у, о, а, е, и. Акценти. Синкопе. Мелизми. Динамика. Темпо.</p>
-----------------	---

У Битољској богословији, наставно градиво се реализовало по спирално-узлазном моделу, што је подразумевало понављање појединих делова садржаја из разреда у разред уз повећање њиховог интензитета и екстензитета. У обликовању програмских садржаја доминирао је теоријско-практични приступ. Евидентно је, да се педагошко упориште и у Битољској богословији, базирало на основама музичке теорије, уз константно прожимање теоријско-практичног дела и аудитивне подршке, имајући у виду да полазници, не само Битољске већ и других богословија, најчешће, нису поседовали никаква музичка предзнања.

⁸ Богословија у Битољу отворена је захваљујући пожртвованости Његовог Високог Преосвештенства Митрополита Јосифа, кога је, у тежњи да отвори богословију подржавао Епископ охридски господин Николај Велимировић. На предлог Министарства вера, а по одредбама Правилника о Српским православним богословијама, министарски савет је 5. октобра 1921. године, званично усвојио предлог о оснивању Битољске богословије (уп. Мандић, 2024: 575–577).

Табела 5. Савладано наставно градиво из предмета Нотно певање школске 1926/27. године.⁹

1926/27. година	Нотно певање
I разред	<p><u>Општи појмови о музици.</u> Природне појаве које опажамо чулом слуха; шум/јек; тон/звук; ритам, мелодија, хармонија, динамика.</p> <p><u>О ноти</u> – облик ноте, имена ноте, имена разних нота; дужина трајања ноте, основна јединица за бројање.</p> <p><u>О паузи</u> – облик и трајање; продужавање трајања ноте и паузе.</p> <p><u>Увод у мелодику:</u> линијски систем, имена тонова, кључ, врсте кључева, помоћни линијски систем; тоника.</p> <p><u>Основна лествица</u> – шта је лествица; ступањ; степен; интервал; тоника; доминанта, тетрахорд – четвортон: вођица.</p> <p><u>О такту</u> – шта је такт; бележење такта; бројање; врсте тактова; тактирање; тактица; пауза за цео такт.</p> <p><u>Солфеђо</u> – вежбање Це-дура.</p>
II разред	<p><u>Основна лествица</u> и распоред степена у лествици; дур-мол; о разрешењу тонова у оквиру лествице; вођица.</p> <p><u>Темпо</u> – шта је темпо; врсте темпа и њихови називи;</p> <p><u>Основни тонови и предзнаци:</u> који су тонови основни; шта је предзнак; врсте предзнака (померка) и њихови називи; добијање произведених тонова; разрешилице.</p> <p><u>О такту.</u> Потпуни и непотпуни такт, предтакт.</p> <p><u>Музичке ознаке:</u> знак репетиције, прима и секунда волта; корона; алабреве мера;</p> <p><u>Солфеђо</u> – вежбање.</p>
III разред	<p><u>Интервали:</u> прима, секунда, терца, кварта, квинта, секста, септима, октава, нона, децима итд.;</p> <p><u>Хармонија:</u> акорд, трозвук, четворозвук, петозвук;</p> <p><u>Квинтни круг.</u> Конструисање лествица са повисилицама (крстовима): Це, Ге, Де, А, Е, Ха, Фис, Цис-дур. Конструисање молских лествица са повисилицама (а, ха, фис, цис, гис, дис и аис-мол).</p> <p><u>Квартни круг.</u> Конструисање лествица са снизилицама – Це, Еф, Бе, Ес, Ас, Дес, Гес, Цес. Конструисање молске скале са снизилицама а, де, ге, це, еф, бе, ас, ес.</p> <p><u>Динамика</u> – шта је динамика; ознаке за динамику; <i>sempre, sforcato (sf); pf, fp; diminuendo, predendosi, morendo, crescendo, decrescendo.</i></p> <p><u>Разни музички знаци и скраћенице:</u> Fine; Da capo del Segno, Da capo al Fine; Coda, Legato, Staccato.</p> <p><u>Солфеђо</u> – разна вежбања и црквене песме. Транспозиција.</p>

⁹ У табелама 4 и 5 наведена је оригинална ортографија.

Унификација Наставног програма са учитељским школама

По завршетку Првог светског рата, за новоуписане полазнике првог разреда учитељске школе (1919/1920.), на територији предратне Србије, важио је Наставни план од 19. августа 1919. године, којим је било предвиђено да школовање траје три године, са циљем бржег превазилажења недостатка учитељског кадра. Исказана тенденција, да се школовање учитеља скрати, подстакла је негодовање стручне педагошке јавности, те је након неколико одбијања, Министарство просвете средном 1920. прихватило предлог да учитељске школе у Србији трају четири године у складу са Наставним планом из 1904. године (уп. Исић, 2005: 367). Без обзира на то што је јединствени, четворогодишњи Наставни план, једнак за све учитељске школе у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији, био на снази од 1926. до 1931. године, усвојен је нови наставни план за петогодишње учитељске школе. На основу ова два документа, извршена је унификација учитељских школа, а Законом је регулисано, да је настава у учитељским школама једнака за све ученике у Краљевини (Закон 1929: чл. 3). Након дефинисања законских норматива и унификације наставе, школовање учитељског кадра продужено је на пет година, што је иницирало креирање привременог, јединственог Наставног плана и програма за све учитељске школе у Краљевини Југославији 1931. године (табела 6). Новим, Привременим наставним планом, предвиђена је једночасовна заступљеност наставе певања у свим разредима, а настава свирања је позиционирана са двочасовним седмичним оптерећењем у прва два разреда, а у трећем и четвртном разреду са једним часом недељно.

Табела 6. Привремени наставни план за учитељске школе из 1931. године.

21.	Певање	1	1	1	1	1	5
22.	Свирање	2	2	1	1	–	6
23.	Гимнастика	2	2	2	2	2	10
24.	Хигијена	–	–	–	–	2	2
	УКУПНО	32	32	32	31	30	157

Разрадом Наставног програма оба предмета су, по први пут, чинила наставну област Музика (Привремени наставни план и програм, 1931: 90), уз постављање двојаких циљева предмета. С једне стране, оспособљавање будућих учитеља да са успехом могу предавати предмет Певање у народним школама, с друге стране, уочавање даровитих кандидата који би се усмеравали на такав начин да касније с успехом могу деловати на музичком пољу (у музичким и певачким друштвима и сл.). Сви научни предмети и вештине у учитељским школама имали су своју важност и посебност и ниједан предмет се није могао сматрати споредним (уп. Мандић, 2019: 264–266).

Посебно значајно је то, што су идентични циљеви инкорпорирани у јединствени Наставни план и програм за Српске православне богословије годину дана раније (1930), те је тако, настава музике у учитељским школама, унификована са Наставним програмом Српских православних богословија. Наставна област Музика, састојала се од три целине: 1) нотног певања (солфеђа), што је, по званичном програму подразумевало певање у хору световних и црквених песама и вежбање хорског дириговања; 2) свирање на виолини (или неком другом гудачком инструменту) и клавиру; свирање у ансамблу и оркестру и вежбање дириговања оркестром; 3) основи музичке теорије са музичким диктатом (методика школског певања, наука о хармонији, наука о облицима и историја музике) (Привремени наставни план и програм, 1931: 3; уп. Мандић, 2024а: 151).

Закључак

У Српским православним богословијама одувек се посебна пажња указивала блоку музичких предмета, који су будућим свештеницима омогућавали усвајање базичних музичких (са)знања из више наставних дисциплина. Евидентиране разлике у начинима реализације наставних предмета, у првој деценији рада Српских православних богословија у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији, првенствено су зависили од наставног кадра, који је, сходно стеченим персоналним компетенцијама и ранијим педагошким искуствима, реализовао, по личном оперативном програму, одређени вид индивидуалне, али и интегрисане наставе из поверених предмета све до прописивања јединственог наставног плана и програма (1930) за све Српске православне богословије. Период од скоро једне деценије без унификованог наставног програма, изнедрио је педагошки приступ током кога је, најмериторнији оријентир током савладавања програмских садржаја, али и нит која је повезивала све богословије, представљао уџбеник *Основи музичке уметности* др Милоја Милојевића. Формирању чврстог просветно-педагошког система су током прве деценије рада, поред уџбеничке литературе, посебан допринос да(ва)ли предметни професори које је одликовала музичка стручност, посвећеност, љубав према послу и самопрегоран педагошки рад. Реализујући високопозициониране циљеве наставног програма, предметни професори доприносили су томе, да ученици богословија стичу солидна музичка знања. Међутим, пројављена музичко-педагошка обележја, то јест, новоуспостављени приступ музичкој писмености и музичкој едукацији у периоду између два светска рата, тежио је ка синхронизацији и интеграцији целокупног општеобразовног музичког система. Поменуто је допринело томе, да настава музичких предмета позиционираних у наставне курикулуме богословских школа, утиче на развој и шире заснивање српске музичке педагогије и угради музичко-педагошку делатност богословских школа у неправедно заборављене темеље српске музичке педагогије у периоду између два светска рата.

Референце

- Арсењев, Алексеј (2016). Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920–1970. године. *Зборник Мајнице српске за сценске уметности и музику*, 55, 129–174.
- Архив Југославије (АЈ), Министарство вера (69), фасцикле: 18/41; 19/42; 22/45; 23/46; 27/50; 31/54; 33/56; 35/58.
- Васиљевић, Зорислава (2006). *Методика музичке исмености*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Весић, Ивана & Пено, Весна (2016). Музичка настава у југословенским основним и средњим школама у периоду између два светска рата: осврт на стручне, педагошке и социополитичке димензије. У: Соња Маринковић и Санда Додик (ур.), *Традиција као инспирација – њемајски зборник* (стр. 634–646). Бања Лука: Академија умјетности у Бањој Луци, Музиколошко друштво Републике Српске.
- Закон о учитељским школама* (1929). *Просветни гласник*, 9. Београд: Државна штампарија, 718–740.
- Извештај о Богословији Светиој Саве за школску 1910/1911. године* (1911). Београд: Нова штампарија „Давидовић”.
- Извештај Богословије Светиој Саве у Сремским Карловцима за школску 1927/28. годину* (1928). Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Извештај Српска православна богословија Светиој Саве у Сремским Карловцима за школску 1939/ 1940. годину* (1940). Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Исић, Момчило (2005). *Основно школство у Србији 1918–1941. године*, први део. Београд: Институт за новију историју.
- Папић, Митар (1978). *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*. Сарајево: ИП „Веселин Маслеша”.
- Правилник о Српским православним богословијама у Краљевини СХС са њравилима о испитној зрелости* (1928). Београд: Државна штампарија Краљевине СХС.
- Привремени наставни план и програми: за учитељске школе у Краљевини Југославији* (1931). Београд: Министарство просвете Краљевине Југославије, Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Пузовић, Предраг (2012). Сарајевска богословија. У: *Српска историја у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 12 (стр. 174–183). Београд: Православни богословски факултет.
- Мандић, Биљана и Перковић, Ивана (2015). Наставници музике у Српским православним богословијама између два светска рата. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 151/2, 249–275.
- Мандић, Биљана (2019). *Differenti specifica њредејта Музичка култура у основним школама Краљевине Југославије*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Мандић, Биљана (2023). Настава нотног певања у Призренској богословији: интегративни сегмент српске музичке педагогије. *Црквене студије*, 20, 717–732.
- Мандић, Биљана (2024а). *Изазови, њодухвати и досипитиуња музичке њедајојје у српским православним богословским школама*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, Нови Сад: Матица српска.
- Мандић, Биљана (2024б). Култура националног сећања у контексту конструисања српске музичке педагогије – Битољска богословија. *Црквене студије*, 21, 577–597.

Милановић, Биљана (2012). Проблеми институционализације музичког школства у српској и југословенској држави до Другог светског рата. *Годишњак за друштвену историју*, 19/2, 49–64.

Милојевић, Милоје (1922–1939). *Основи музичке уметности у вези са ритмичким и мелодијским вежбањима I део*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Милојевић, Милоје (1922–1939). *Основи музичке уметности у вези са ритмичким и мелодијским вежбањима II део*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Милојевић, Милоје (1934). *Наука о хармонији*. Београд: М. Милојевић.

Наставни план и програм за Српске православне дојословије (1930). Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Правилник о српским православним дојословијама у Краљевини Срба, Хрватиа и Словенаца (1928). *Службене новине СХС*. Београд: Издање и штампа Државне штампарије.

Слијепчевић, Ђоко (2002). *Историја СПЦ за време Друјої свейскої райиа*. књ. 3, Београд: ЈПЈ.

Службене новине Краљевине СХС. (1922, фебруар). Том IV. Београд: Државна штампарија.

Устав Српске православне цркве (1931). *Службене новине Краљевине Јуославије*, бр. 275–86/1931. Београд: Геца Кон.

WHAT DOES MUSIC PEDAGOGY NOT KNOW ABOUT TEACHING SIGHT SINGING/ MUSIC THEORY IN SERBIAN ORTHODOX THEOLOGICAL SCHOOLS?

To investigate the evolution of the music-pedagogical system – specifically within the domain of musical education for Serbian Orthodox clergy – this study analyzes the curricula of five Serbian Orthodox theological schools located in Belgrade/Sremski Karlovci, Prizren, Sarajevo, Cetinje, and Bitola. This paper aims to elucidate the pedagogical status and instructional role of the subjects Music Theory and Sight-Singing in the education of clergy across the broader Serbian cultural and territorial landscape during the interwar period. Through comparative analysis, the study identifies pedagogical parallels, divergences, and structural-contentual consistencies in the teaching of Sight-Singing and Music Theory as implemented in the aforementioned theological institutions prior to the onset of World War II. The analysis revealed that theological schools functioned as institutions in which musical knowledge was cultivated at a level comparable to the general music education provided in contemporary teacher training colleges. The curricular framework established prior to World War II aligned with the instruction of solfeggio and music theory in present-day elementary music schools and, to a certain extent, with the curricula of secondary music institutions. This alignment indicates that theological schools, even within the sphere of general music education, were attuned to prevailing educational trends of the time. The inclusion of various music subjects within their curricula significantly contributed to the development and institutional grounding of broader Serbian music pedagogy. This contribution holds particular significance for understanding Serbian spirituality and the historical trajectory of an integrated Serbian music education system in the years preceding World War II.

Keywords: sight-singing, music theory, music culture, Serbian Orthodox theological schools, World War II